

Vladimir Vertlib

Rosa Masur különös emlékezete

1941 decemberében elkezdtük leszaggatni a falainkról a tapétát. Le lehet kaparni alóla a tapétaragasztót, amelyből azután laktató levesszerűséget lehet főzni. Sokan haltak bele, hogy annyira fölfúvódtak a beleik ettől a kosztól.

Murka macskát addigra már elfogyasztottuk. Kosztik ütötte agyon kalapáccsal, miközben Selja szorosán tartotta, és sírt.

– Kicsi Murocskám – suttogta –, mindjárt vége lesz mindennek, és a macskamennysországba jutsz. Ott rengeteg hal vár. Egész nap lazacot, tőkehalat és pontyot ehetsz. Maga a cicák istene egy bálna; belőle folyton lakmározhatsz; a kiharapdált rész mindig újránő.

A macska nyávogott és szabadulni próbált. Amikor Kosztik megmarkolta a kalapács nyelét, és ütésre emelte, Murka elnémult, nem próbált többé harapni és karmolni, csak fölnézett ránk, mintha az irgalom jelét keresné az arcunkon. Tudtam, hogy megértette, mi vár rá.

– Halat! – kiáltotta Selja – Halat! – Ujjai végigcsúsztak Murka rühes szőrén és kiálló bordáin. Én a parketre szorítottam az állat nyakát. Kosztik végre lesújtott.

– Halat! – kiabálta Selja – Halat! Halat! Halat!

Beletelt némi időbe, míg fölfogta, hogy a piros foltok a karján: Murka vére. Azután eleresztette a még meg-megránduló testet, és bömbölve bemászott az ágyába. Nem mertem megérinteni.

– Hal? – Szomszédasszonyunk, Maria Petrovna állt az ajtóban. – Hallottam, hogy valaki halat emlegetett. Honnan tudott halat szerezni, Rosa Abramovna?

Míg a konyhában Murkát főztük, konyhakéssel és seprűnyéllel fölfegyverkezve kellett távol tartanom a szomszédokat.

Napi kétszázötven gramm kenyérfejadag a munkásoknak, százhuszonöt gramm a családtagoknak és a gyerekeknek. A lisztet fűrészpórral keverik. Néha soron kívül kiutalnak egy kevés csokoládét és vaját, grízt és tejet; egyre kevesebbet és egyre ritkábban. Kockákra vágom a kenyeret; egy kockát reggelire, egyet ebédre, egyet estére. A nagyobbik részt a gyerekeknek adom. A kenyeret megpirítjuk a tűzön, és forró vizet iszunk hozzá. A teánk már rég elfogyott. Ősszel még tudtunk csalánt gyűjteni, meg fonnyadt káposztaleveleket levesnek. Átutaztam a

részlet

© Vladimir Vertlib: Das besondere Gedächtnis der Rosa Masur, Deuticke im Paul Zsolnay Verlag Wien 2001

fél városon, mert állítólag valahol még árultak kásánakvalót, tejet, sőt krumplit is. Többórás sorbanállás után többnyire hamisnak bizonyult a szóbeszéd.

A pénzünk már egyáltalán nem ér semmit. Egészen nyugodtan el is tüzelhetnénk vagy elhasználhatnánk vécepapírnak. Csak aranyat, drágaköveket vagy egy-egy karórát lehet a feketepiacon élelmiszerre cserélni. Elektromos áram, tüzelő és vezetékes víz nincsen már. A csővezetékek befagytak vagy elrepedtek. A folyóból merünk vizet, vagy havat hozunk be az utcáról. Még az ágyban sem vetjük le a kabátunkat. Kint az ablakpárkányon mínusz negyven fokot mutat a hőmérő; évtizedek óta ez a leghidegebb tél. A székeket kézhezálló hasábokká aprítom, amelyeket lassanként a szobánkban álló kis öntöttvas kályhába dugdosok. Amikor a bútoraink elfogynak, a könyveket tüzeljük el. Egypárat azonban nem hajtók a tűzbe; nem bírnék tovább élni nélkülük.

A kiadóm beszüntette működését. Most futószalag mellett dolgozom egy lőszergyárban, ahol légvédelmi ágyúk lövedékeit gyártják. Munkába menet mindig elhaladok olyanok mellett, akik nem bírták tovább, és igyekszem nem nézni a halottak arcába. Aki otthon hal meg, azt takarókba csavarva gyerekszánkókra rakják. Nap mint nap szánkók százai és ezrei. Szinte mindig nők azok, akik a mély hóban a város temetőibe vonszolják őket. A férfiak a fronton vannak vagy már halottak. Gyengébbek az asszonyoknál; ők halnak meg először.

Korán reggel megyek el otthonról. Síbotokkal a kezemben; másként járni sem volna erőm. Az ellenséges repülőgépek miatt a körülzárt városban tilos világságot gyűjtani. Tapogatózva haladok előre. Fekete foltok a házak a sápadt-szürke ég háttére előtt, fekete foltok a halottak a fakókék havon. S mindehhez a bombatalálatos házak kitört ablakain, üres folyosóin és lépcsőházain átsüvítő szél bömbölése. Ahogy világosodik a reggel, látom a falakon a belövések nyomait; leszakadt, lógó vezetékeket és a széltől az első emeleti párkányokig feltornyozott hókupacokat látok, kiégett villamosokat, teherautókat és buszokat.

A gyárban van áram. Dél tájban levest kapunk. Csak össze ne roppanjak a kimerültségtől! A mellettem jobbról és balról dolgozó asszonyokat már kétszer lecserélték; nem tudom, akiket leváltottak, meghaltak, vagy netán evakuálták őket a Ladoga-tavon át. A Wehrmacht csaknem teljesen körülzárta a várost; már csak a tó felé szabad egy folyosó. Engem vajon mikor evakuálnak? Akiket a német tüzérség ostromzárján átvágva teherautókon átvisznek a tó jegén a túlsó partra, azokat biztonságos keleti vidékekre szállítják, ahol van mit enni, és nincsenek bombázások. A jégen átvezető sávot, amelyről eltakarították a havat, az élet útjának nevezik. Sok halottat őriz a jég. A túlparton, mesélik, van kenyér és húskonzerv. Aki mohón teletömi velük a hasát, azt mondják, gyomorgörcsökben pusztul el. Jobb egyszer jóllakni és elpatkolni, mondják sokan, mint a fejadagokon tengődve lassan éhenhalni.

Gyerekeim a dermesztő hidegben várnak rám otthon. A jegygyűrűmet és az ékszereimet, amelyeket a Leningrádba való áttelepülésemkor kaptam ajándékba anyámtól, nekiadtam a szomszéd öregasszonynak, hogy vigyázzon a gyerekeimre, amíg a gyárban vagyok. Ismer egy tisztviselőt az élelmiszer-elosztó hatóságnál, akinél be tudja cserélni az ékszert kenyérré, sűrített tejre és hajdinára. Ezekből juttat nekünk valamennyit. Megengedheti magának, hogy nagyvonalú

legyen. A fia matróz az egyik hadihajón azok közül, amelyek a leningrádi kikötő bejáratánál horgonyoznak, és távol tartják e kikötőtől a németeket. Minthogy a haditengerészetnél szolgál, a szomszédasszony fia napi ötven deka kenyeret kap, ebből rendszeresen küld valamennyit az anyjának. – A pasas az élelmiszerelosztó hatóságnál – újságolja a szomszédasszony – elmondta, hogy a főnöke fogyókúrázik, hogy a külsejével ne vonja magára a lakosság gyűlöletét. A vezető pártfunkcionáriusoknak külön pékség süt édességeket bécsi receptek szerint.

Szomszédomnak, Lozaberidzének az apja már november végén meghalt. Halála előtt még megette a kanáriját.

Pár kilométerre innen, délre, a német csapatok arra várnak, hogy mindannyian éhen haljunk. Hitler földig akarja rombolni Leningrádot; a német vezetés azt akarja, hogy a Néva legyen a német–finn határfolyó. A „népességproblémát” magától megoldja majd az éhezés, vélekednek a németek. Összel lebombázták a város élelmiszerraktárait. Azóta borszíjakat és cipőtálpakat főzünk. Hihetetlen, mi mindent képes megenni az ember.

A német tüzérség nap mint nap lövi a várost, a levegőből pedig mindennap bombáznak minket. Tagja vagyok házunk tűzvédelmi csapatának. A gyújtóbombák átütik a tetőt. Nekem sikerült néhányat a padláson eloltanom – ezért kitüntetést helyeztek kilátásba. Ha meghalok, posztumusz kapom majd meg. Ha nagy kaliberű lövegből származó lövedék találná el a házunkat, semmi esélyünk nem lenne. Légiriadókor a gyerekeim ennek ellenére nem mennek már le a pincébe. Emlékszem, volt olyan, hogy egy nap négyszer volt légiriadó, s a rákövetkező éjszakán még háromszor. Kosztik túl gyenge ahhoz, hogy minden alkalommal lemenjen a pincébe, azután meg vissza a lakásba, Selja pedig egyáltalán nem fél már a szirénák vijjogásától és a körülöttünk becsapódó bombáktól. Most négyéves. Számára öröktől fogva volt és örökké tart a háború. A hétköznapiak része az emberek erőszakos halála, vagy hogy egyszer csak összeesnek az utcán. Selja okos. – Ha te és Kosztik meghaltok – magyarázza –, kimegyek az utcára, és addig megyek, míg rendőrt nem találok, és ha találtam, azt mondom neki: Rendőr bácsi, a mamám és a testvérem már éhen haltak. Kérlek, vigyél engem egy árvaházba. – A lányom azt is elmagyarázza nekem, hogy ő nem zsidó. – Te zsidó vagy, mama, és Kosztik is az. Én nem! Én orosz vagyok! – Vajon elhiszik majd neki a németek, ha elfoglalják a várost? De nem foglalhatják el Leningrádot! Ott a flottánk a kikötőben. A Vörös Hadsereg védőgyűrűt vont Leningrád köré, tankcsapdákat ásott és -akadályokat emelt, bunkereket létesített és szögesdrótot feszített ki. A stratégiai fontos objektumok jól vannak álcázva. Legénység nélküli hóléggallonokat engednek föl, hogy megzavarják az ellenséges repülőek tájékozódását. Csak az éhséget nem lehet elrejtteni.

Seljának a lépcsőn lefelé menet meg kell kapaszkodnia a korlát kovácsoltvas rúdjaiban. Olyan vékony a karja, mintha valaki lerágta volna róla a húst, és a csupasz csontot csomagolták volna vissza a bőrbe. Óvatosan lépdel egyik fokról a másikra. Minden emelet után kiadós pihenőt tart. A rettentő hideg ellenére sokat van lent az udvaron a vele egykorú gyerekekkel. Néha még nevet is.

Kosztik iskoláját lebombázták. Egyik osztálytársát a szeme láttára tépte szét egy gránát. A tetem elszenesedett darabjai a tölcsérforma kráter körül hevertek, amelynek közepén a halott gyermek iskolatáskája égett. Papírfecnik és ruhadarabok foszlányai hullongtak Kosztik lába elé. Valóságos csoda, hogy ő maga nem sérült meg. De amióta ez történt, nem hajlandó elhagyni a lakást. „Ha megölnék minket, legalább otthon haljunk meg”, mondja.

A tanítás egy fűtetlen légópincében folyik; a gyerekek több rétegnyi zekébe és kabátokba burkolózva ülnek ott, a hidegtől teljesen elgémberedett ujjakkal. Kosztik nem sokat veszít, ha kimarad ebből az oktatásból. Felöltözve fekszik az ágyában, az álláig húzott takaró alatt. Lesoványodott arcában óriásiak a szemei. Néha felolvasok neki: Puskintól *A kapitány leányát*, az *Anyegint*, *Lermontovtól a Korunk hőseit*; még Tolsztoj *Háború és békéjéből* is olvasok neki, de csak a békének szentelt fejezeteket, a háborúról szólóakat nem. Előfordul, hogy beszélni sincs erőm. Olyankor suttogok, vagy csak az ajkamat mozgatom. Kosztik elnézi ezt nekem; ilyenkor figyelmesen néz. Nem tudom, vajon mindent megért-e a tíz évével, mindenesetre tény, hogy újra meg újra ezeket a történeteket követeli, mert a 18. században játszódnak, vagy a messzi Kaukázusban, esetleg mondén szalokban, ahol mindenki franciául beszél.

A folyónál emberek. Zörgős csontú testük több réteg kelmébe, téli és nyári ruhákba bábozódva. Már csak a nedves szélről kell megvédeni valahogy a csontváz embereket. A távolból, a gyér fényben úgy festenek, mint a csókák a jégen. Egy pont körül keringnek és tolongnak türelmetlenül. Körülbelül húsz méterre a parttól, ahol már elég mély a folyó, léket vágtak a jégbe. Az emberek azon vitatkoznak, ki kerüljön előbb sorra a vödrével. Messziről feketének látszik a víz, akár a tinta. Valaki összeesik; úgy tolják odébb a jégen, mint egy darab fát, vagy egyszerűen fekvé maradványként a vízbe lógó kézzel, amelyről lehántotta és elsodorta az egyujjas kesztyűt az áramlat. Amikor este magával viszi valaki, a szerencsétlenül jártak egyszerűen letöredeznek a jéggé fagyott ujjai.

Az emberek gyerekszánkókra rakják a vödröket, és a rámpán fölvenszolják a rakpartra. Ha a nap áttör a felhőtakarón, megcsillannak a szájuk sarkában és az állukon nőtt kis jégcsapok; ilyenkor még sápadtabbnak hatnak a koplalástól elkeskenyült arcok. Később egy teherautó járja végig az utcákat, és begyűjti az útközben összeesetteket.

A férfi vagy aggastyán, vagy félig még gyermek. Nem tudom megállapítani; az emberek kortalanok lettek. Csak annyit látok, hogy még csizma sincs rajta – talán elcserélte valami ehetőre –, csak cipő, amilyenben egyébként ősszel szokás járni. Egyik lábáról a másikra áll.

A parton, a kőmellvéd mögött milicista posztol. Túlságosan bő egyenruhájában szinte játékkatonának látszik.

A férfinak nincs annyi ereje, hogy fölemelje a vizesvödröt; a hóban vonszolja előre a fülénél fogva, a víz ki-kiloccsan, és furcsa jégábrákkal rajzolja ki megtett útját. Feltűnik, hogy a férfi dühös, már-már kihívó pillantással méregeti a rendőrt. Végül elereszti a vödröt, és térdre rogy. Minden ereje elfogyott.

A milicista közönyös mozdulatlansággal figyel a férfi haldoklását. Tudja, hogy a férfi elterült és ott marad majd a hóban. A milicista talán arra gondol, milyen haszontalan dolog, hogy épp most, épp itt kell álldogálnia.

A férfi közben újra föllállt, és a milicista arcába mered. Az áthelyezi a testsúlyát a másik lábára. A férfi nagy levegőt vesz. – Kurvafattyak! – kiabálja. – Kuttyák! Dögkeselyűk!

A milicista egy szál cigaretta és gyufásdobozt kotor elő a kabátzsebéből. Ám az ujjai nem engedelmességek; kicsúszik a kezéből a gyufaskatulya. Lassan hajol le érte.

– Győzni fognak! Már látom jönni őket! Látom a sisakjaikat. A horogkeresztes zászlókat. Sieg heil!

A milicista mereven nézi a férfit. A gyufásdoboz még mindig lent hever a hóban. A cigaretta a milicista alsó ajkára ragadt.

– A bolsevikoknak végük! Minden összeomlott, amit Lenin, az a szifilisz pszichopata létrehozott!

Honnan lehet ereje a férfinak így ordítani? Az emberek közönyösen mennek el mellette. A milicista visszadugta a cigaretta a kabátzsebébe, száját-orrát betekeri a sáljával. Lassú, óvatos léptekkel, mint egy felhúzható baba, leóvakodik a rámpán a folyóhoz.

– Le a szovjethatalommal! – üvölti hadonászva a férfi. Erre már morajlás söpör végig a tömegben. – Dobjátok egyszerűen a vízbe a féleszűt! – hallom egy asszony hangját. Csak úgy melleleg jegyzi meg. Érzelemmentesen. – Milicista elvtárs, vegye már őrizetbe ezt a fasisztát! – így egy férfihang. A milicista kevesebb mint tíz méterre a férfitől megáll, és figyel a dolgok menetét.

– Ha Hitler bevonul Moszkvába, az egész politikai bizottság egykettőre a bitón fog himbálózni! – kiabálja a férfi.

A milicista rezzenéstelenül hallgatja.

– Tartóztass le, tartóztass le, tartóztass le! – A férfi nyelvet ölt a milicistára, és feléje támolyog. – Tartóztass csak le, te, vén kurva és kéjenc kecskebak fattya! Tartóztass le, sátán cimborája! Vigyél a fogdába; német kém vagyok! – Azután elhagyja az ereje. Összeesik, parányi jégkristályok örvényét kavarva fel.

Kész, ez föl nem áll többé, gondolom magamban. De azután látom, ahogy az ember pár pillanat múlva a hasára fordul, végső erejét összeszedve föltérdel, látom, ahogyan kicsúszik alóla a térdelő lába, s megint a földre zuhan, ám azután, hogy, hogy nem, megint csak áll.

A milicista mozdulatlanul figyel.

– Le a zsidó bandával! Le Sztálinnal, ezzel a mocskos zsidóval! Vesszen Sztálin, a grúz zsidó!

Ekkor, egészen váratlanul, megmozdul a fölhúzható bábu.

– Most már elég, polgártárs – mondja halkan a milicista –, kövessen!

A letartóztatott hálásan indul el megváltója nyomában. A börtönökben, mondják, jobb az ellátás, akit pedig kivégeznek, az túl van mindenben.

Mását, a barátnőmet ritkán látom. Az ostromgyűrűbe zárt városban nem látogatják egymást az emberek; takarékoskodnak az erejükkel. Szinte teljesen

megszakadt a kapcsolatom minden baráttal és ismerőssel. Mása soha nem jön hozzánk. Súlyos dizentériában szenved; lesóványodott testén fekélyek képződtek. Nincs tüzelője, és rajtam kívül senkije, aki törődne vele. Viszek neki kenyérmorzsákat meg egy kis búzadarát, de semmihez nem nyúl. – A gyerekeidnek nagyobb szükségük van rá, mint nekem – mondja –, meg aztán van még önérzetem is. – Úgyhogy inkább beszélünk az evésről; káposztalevesről, hússal és tejjel, csokoládés süteményről és őzraguról, ámbár soha életében nem evett még egyikünk sem őzragut.

Mása vallásos lett. Lefekvés előtt mindig elmormol egy még gyerekkorában megtanult imát. Most egy ikon lóg a falán. Sejtelmem sincs, honnan szerezhette ezt a képet az aranyglóriás Szűz Máriáról. A háború előtt nem volt tanácsos ilyen kegytárgyakat nyíltan mutogatni. Ma már senki nem törődik ezzel. Mása napjában többször imádkozik. – Ha meghalok, tiéd lehet az ikon – mondja.

– Nem szabad a halálra gondolnod – tiltakozom –, mert a végén tényleg meghalsz nekem, és ezt nem teheted velem.

Kitér az ölelésem elől.

– Ha meghalok, a tieid lehetnek az élelmiszerjegyeim.

Nemrég Mása még mérnöként dolgozott egy gyárban, de egy ideje már nem tud bejárni.

– Kórházba viszlek – mondom neki.

– Oly mindegy, hol halok meg. Nem akarok kórházba menni. Ott sincs több enivaló, és csak más haldoklókkal vagyok körülvéve. Inkább maradok itt egyedül.

Olyan határozottsággal beszél, amely eleve kizár bármilyen vitát. Minden alkalommal úgy búcsúznak el, mintha utoljára látnánk egymást.

A németekre gondolok, akik pár kilométerrel odébb a szállásukon ücsörögnek, és arra várnak, hogy ne legyünk többé. Biztosan falják a savanyúkáposztát és a virslit, sört isznak, és kinevetik az oroszokat, ezeket az alacsonyabb rendű embereket, akik inkább fölfordulnak a régi fővárosukban, hogysem megadnák magukat. Megfogadom magamban, hogy soha többé egyetlen német mondatot sem fordítok le. Soha többé nem hagyja el német szó az ajkam. Később azután elfelejttem ezt a fogadalmamat, minthogy a teli has elkényelmesít és eltompít, no meg a mondatok absztrakt képződmények csupán. Ha megerőltetjük magunkat, nem érezzük a mögöttük álló embereket.

Egy napon aztán Mása tényleg meghal. Már tudom, hogy megtörtént, amikor megmászom a lakásához vezető lépcső kikopott fokait. Az ajtó nyitva, a helyiségek egytől-egyig üresek. Még az ikon is eltűnt. Mása arca békés, szeme félig nyitva, karjai merevre vannak fagyva. Kezei görcsösen kapaszkodnak a kabátja redőibe.

Lepedőbe bugyolálom a testét, és lehúdom az ágyról. Könnyebb, mint gondoltam. Mint egy darab deszkát, úgy lehet levinni az utcára, és szánkóra fektetni.

Hosszú az út a temetőig. Elszántan küzdök a szánkó súlya és a metszően hideg szél ellen. Minél több körülöttem a szánkót vonzó asszony, annál közelebb járok a temetőhöz. Az út minden megtett lépéssel nő. De én még nem halhatok meg. A gyerekeim miatt nem. Számolom a lépéseimet. Ha elértem százig,

megállok majd pihenni. Ha elértem a százat, nulláról kezdem újra a számolást. A szántalpak csikorgó súrlódása a havon olyan, mint amikor valaki az utolsó kanál hajdina- vagy köleskását kapargatja ki egy tányérból.

Egy viaszsapadt arcú asszony beírja Mása nevét a halottaskönyvbe. Megint egy éhes szájjal kevesebb, megint valamivel több jut az életben maradottnak. December utolsó napjaiban fölemelték valamicskével a kenyérfejadagot. A temetőigazgatóság épülete előtt úgy kell sorban állnom, mint egy élelmiszerbolt előtt. Mindenesetre itt legalább nem tolakszik senki.

Mása holttestét, másokéval együtt, egy szánra fektetik, amelyet néhány asszony húz. A szántalpak nyoma csaknem a földig belemélyed a hóba. Fasor vezet el a sírkövek és síremlékek között. E mögött a terület mögött egy irdatlan nagy gödör ásít. A szélére érve megdöntik a szánt. Azután némi földet és meszet lapátolnak a halottakra. A következő transzportig.

A temetőből hazafelé menet Mása arcát látom magam előtt. El-elmosódik a kép, majd újra élesen összeáll. Nyílik és csukódik a szája, mintha csak beszélne hozzám vagy rázna valamit. Egy kenyérmorzsát azokból, amelyeket vittem neki, és amelyekhez soha nem nyúlt. „Ha vége lesz a háborúnak, csináltatok neked sírkövet, és fölállítatom a tömegsír fölött”, ígérem meg neki.

Fölvijognak a szirénák. A járókelők a légópincékbe igyekeznek. Kelletlenül tünedeznek el a házkapuk mögött. Én azonban továbbmegyek. „Száz. Kilencvenkilenc. Kilencvennyolc”, a hideg ellen kendőkbe bugyolált cipőm orrára szegezett tekintettel számolom a lépéseimet. A csizmámat elcseréltem kenyérre. Cszozogva járok, akárha sítalpakon, lábammal magam előtt tolvá a havat. Így minden lépésem kis vakondtúrást torlaszt föl, amelyek utána tüstént szét is omlanak. A bombák fütyülő hangjával és a detonációkkal nem törődöm. Ekkor hirtelen meghallom magamban Mása belülről jövő hangját. Úgy cseng, mint azelőtt, még a blokád előtt, hangosan, tisztán és korholó keménységgel: „Meg akarod ölni magad, Rosa?! Én meghaltam, de te élsz, és felelősség van a válladon. Vigyázz az életedre; én veled maradok, és amíg csak élsz, kísérni foglak.”

Fölemelem a fejem. Kevesebb, mint száz méterre tőlem egy házat por és hó alkotta fehér felhő burkol be, mintha hatalmas adag porcukrot dobtak volna le rá. Lángok csapnak fel a tetőből. Először szürkén, majd feketén gomolyog a füst. Megdőlnek, azután komótosan, akárha lassított felvételen, leomlanak a falak. Gyorsan bemenekülök egy kapualjba, és letapogatózom a pincébe vezető sötét lépcsőn.

A február különösen hideg napokat hoz. Az egyik ilyen dermesztően hideg napon nincs kenyér a boltunkban. Az emberek beletörődve veszik tudomásul. Nincs erejük panaszkodni. És mi értelme volna fölizgatniuk magukat? Ezen a napon sokan halnak meg a házunkban. Két nap múlva, vasárnap, Selja eltűnik az udvarból.

A gyerekek az udvaron békét játszanak: apa, anya, gyerek. Terített asztal. Tortácska, rumos golyó és húsgombóc formájúra gyúrt hólabdák; kés és villa gyanánt jégcsapok. December utolsó hetében Selja ki se tette a lábát a lakásból. Magam mellé vettem az ágyba, és a testemmel melengtettem. Mióta a kenyérfej-

adagot napi harminc dekára emelték a munkások és húszra a családtagjaik és a gyerekek számára, Selja jobban érzi magát. A folyosó ablakából lenézve látom őt futkározni. Ötévesen csak a jelen pillanat a fontos.

Tízpercenként kíváncsorgok a folyosóra, hogy az ablakból lenéznek az udvarra. Legkésőbb egy óra múlva fölhozom, nehogy megfázzon. Ha megbetegszik, nincs esélye a túlélésre. Ezenkívül vasárnap nem szívesen mozgok többet az okvetlenül szükségesnél; legszívesebben magam köré gyűjtöm a két gyereket, hogy lefekhessek, és kipihenhessem magam. Behunyom a szemem. Naumra gondolok. Milyen szerencsés az én férjem! Távol a fronttól, Habarovszkban egyhangú, de kényelmes kaszányaéletet él. Kívánságát, hogy vezényeljék át a leningrádi frontra, nem teljesítették.

A négyuszögletes udvarban a gyereklábak kemény masszává taposták a havat. Akinek van még annyi ereje, nekifut, és, akárha jégtükrön, végigcsúszik az udvaron. Némelyik gyerek még a fölfordított szemeteskukákra is felmászik. A kukák üresek: a blokád alatt nincs hulladék. Mindent felhasználunk és újrahasznosítunk.

Pillantásom ismét az udvaron játszó gyerekekre esik. Körözve cikázó színes foltok. Táncoló prémsapkák a téli délután bágyadt napsütésében. Selja sapkáját nem látom. Visszamegyek a szobánkba, és lenézek a Fabricsnaja utcára. A konyhaablakból végigpásztázom a mellékutcát, amely a Fabricsnajától a házunk előtt vezet az egykori, most lőszerraktárnak használt templomhoz. Selja sehol.

– Kosztik, láttad Selját?

Értelmetlen kérdés. A fiú egész nap a szobában volt. Néha föláll és tesz pár lépést. Lassan visszatér az arcába a szín. Most már sárgás, nem falfehér.

Lemegyek. Lehetőség szerint igyekszem elrejteni a riadalmamat, kihúzom magam járás közben, s igyekszem gondtalannak és könnyednek látszani, hogy meg ne ijesszem a gyerekeket.

– Gyerekek, nem tudjátok, hol van Selja?

– Nincs már itt – mondja egy hatévesforma kislány.

– Azt én is látom. De hová ment?

– Borjkával mentek el – mondja az egyik gyerek.

Borjka nyolcéves fiú a szomszéd házból.

– Kint az utcán láttam őket – meséli az egyik fiú. Úgy ül egy fölborított szemeteskukán, akár egy hintalovon. – Egy férfival beszélgettek, a Borjka meg a Selja. A krapek hadonászott.

– Miféle férfival? – suttogom jeges rémülettel. Csak most el ne ájuljak!

– Egy nagydarabbal.

– De hogy nézett ki?

– Nagy volt.

– Mennyi idős lehetett?

– Nem tudom.

Elfordulok. Várhatunk használható személyleírást egy ötévestől? Keresztül-sietek az udvarunkat az utcával összekötő átjárón, ki a Fabricsnajára. Előremegyek ötven lépést. Majd vissza. Száz lépés a másik irányba. Seljának nyoma sincs...

– Nem látott egy kislányt? Egy ötévest. Sötétkék kabát van rajta, és egy nyolc-éves fiúval volt.

– Nem én. Sajnálom – mondja az utcán megszólított asszony. – Nem figyeltem senkire.

– És maga?

– Sajnálom. Forduljon a katonai rendőrséghez.

De még nem a milicistákhoz megyek, hanem vissza a házukhoz, és föl a lépcsőn a lakásunkba. Hirtelen milyen gyorsan tudok futni! Mintha még mindig hatvankét kilót nyomnék, nem negyvenegyet, most is erős volna a lábam, energikus és virgonc volnék, akár a háború előtt. Párosával veszem a lépcsőfokokat. A jeges téli levegő valósággal horzsolja a nyakamat.

– Volt itt Selja, Kosztik? – a kérdésem köhögésrohamba fullad.

– Nem, mama.

Kétségbeesetten rogyok le Kosztik ágyára. Átölelem a fiamat, és arcomat az álláig fölhúzott takarójába fúrom.

– Biztosan visszajön nemsokára, mama! – simogatja meg Kosztik a fejemet. – Selja túl intelligens ahhoz, hogy egy emberevő magával csalhassa.

Ezzel Kosztik kimondta a rettenetes szót. Fölugrok, kirohanok a folyosóra, dörömbölök emeletünk többi lakásának ajtaján, végigkérdzem a szomszédokat – hiába: semmi.

– Selja! – préselem ki magamból nagy nehezen a kiáltást. – Selja! – Végigsiklalom a tekintetem a csavart vonalú lépcsőkorrólton, a lépcsőfordulókon, le a földszintig és a homályló pincéig.

Az emberevők kedvenc áldozatai a gyerekek. Hús nem sok van ugyan rajtuk, de őket a legkönnyebb rászedni és magukkal csalni: elmennek az „idegen bácsival” a lakására, ahol állítólag nyalánkságok várják őket. A nagyobb gyerekek hamar gyanút fognak. A fiatalabbak azonban hagyják elcsalni magukat, és a fazékban végzik.

A város alatti katakombákban működik, így mesélik, az emberhús fekete-piac. Ott a székhelye az ember- és a hullaevő királyoknak: legendás alakok, senki nem tudja a nevüket; onnan küldik ki vadászatra a fogdmegeiket. Az ilyen rémmesékben nem hiszek, a kannibalizmus viszont tagadhatatlan realitás. A kannibálok fél éve talán még tudósok, orvosok, mérnökök, újságírók vagy írók voltak. Gondolatban az ország jövőjével foglalkoztak, kongresszusokra utaztak, disszertációkat írtak vagy tűzoltókként emberéleteket mentettek. Szerető családapák voltak, filantrópok, pacifisták, vagy éppen kérlelhetetlenül szigorú moralisták. Ha valaki azt mondta volna nekik, hogy pár röpke hónap múltán kisgyerekeket fognak földarabolni és fazékban a tűzre tenni, az arcába csaptak volna az illetőnek.

– Istenem, ne hagyj, hogy Seljának baja essék. Ne hagyj, hogy Seljával az történjen! – kiabálom.

„Az történjen, az történjen”, válaszol gúnyosan a visszhang a lépcsőházban.

Morkovin jut eszembe, a férjem volt kollégája, aki pár héttel ezelőttig ugyanabban a löszergyárban dolgozott, amelyikben én. Morkovin kidolgozta a kannibalizmusnak egy elméletét.

– Ha meg akarjuk nyerni a háborút, Rosa Abramovna – magyarázta egyszer nekem –, átmenetileg föl kell függeszteniünk a magatartásunkat egyébként szabályozó etikai kódexet. Bizonyára elismeri, Rosa Abramovna, hogy barbár ellenséggel van dolgunk, és hogy ezt a háborút olyan elkeseredett kíméletlenséggel vívják, mint még egyet sem a világtörténelemben.

– Mire akar kilyukadni, Anton Ivanovics?

– Nyilván feltűnt önnek, kedves Rosa Abramovna, hogy ma már senki nem háborodik fel azon, ha a levegőből ártatlan gyermekekre és asszonyokra bombákat szórnak, amelyeknek épp az az egyedüli rendeltetésük, hogy megöljék ezeket az asszonyokat és gyerekeket. A németek bombáznak minket, most pedig a britek kezdik bombázni a németeket. Ezt a hadviselés legitim módjának tartjuk, halottainknak a biztos éhhaláltól és a kapitulációtól való megmenekedés érdekében való elfogyasztását azonban elítéljük. Nyilván azt fogja a szememre vetni, hogy az ilyen megfontolások cinikusak. De jogosulatlanok is? Új-Zélandon a maorik megették az ellenségeiket, és ezzel együtt sokkal békésebb nép voltak, mint állítólag oly nagyon civilizált nyugat-európai szomszédaink. Természetesen erkölcstelennek tartom, ha valaki embert öl azért, hogy megegye. De mi van a rengeteg halottunkkal, akiket tökéletesen haszontalanul kaparunk el a tömegsírokba?

Akkor nem válaszoltam neki. Később megtudtam, hogy Morkovin megeszette az éhezésbe és a kimerültségbe belehalt nagyapját. Morkovin és felesége nem jelentették rögtön a halálesetet, hogy még néhány napig megkapják a nagyapa élelmiszerjegyeit. Az ilyesmi teljesen általános volt; sokan tették ugyanezt Leningrád-szerte. Morkoviné ott hagyta a hullát az ágyban fekve. Eltelt néhány nap. Akkor Morkovin levágta a nagyapja fél karját, és a belőle főzött levessel megmentette a felesége életét. Megbeszélték, hogy azt mondják majd a temetőigazgatóságnak, a nagyapa egy légítámadáskor veszítette el a karját. Csakhogy nem vitték a temetőbe a nagyapát; egyre csak halogatták, egyik napról a másikra, majd ismét a következőre tolták, s közben megették a másik karját, azután az egyik lábát, és később minden egyébét is, a máját, a tüdejét, a szívét... Végül csak a csontváz maradt belőle. Nem emlékszem már, hogy derült ki a dolog, de ott helyben agyonlőtték mindkettőjüket. Gyorsított eljárás emberevőknek. A bírósági tárgyalás fölösleges.

– Selja! – rikácsolom rekedten.

Barnára mázolt ajtón dörömbölök a szomszéd házban. Újabb csalódás. Borjka nem vitte föl magával Selját a lakásukba. A fiú anyja nem osztja az aggodalmamat.

– Emberevők? – Egyszerre gúnyosan és keserűen hangzik a szájából a szó. – A mi Borjkánkat nem eszi meg egykönnyen senki; előbb fog ő befalni valakit. Abszolút nem tudok hatni a gyerekre; idősebbekkel bandázik, huligánokkal, kis bűnözőkkel! El sem tudja képzelni, miféle szavakat tanult tőlük. Még én magam is belepirulok ... De elő fog kerülni, meglátja.

Nem igazán nyugtat meg. Elbúcsúzom, és visszamegyek a házunkhoz, s közben dühösen-kétségbeesetten hibáztatom magam, amiért Seljára mindig kevésbé figyeltem oda, mint Kosztikra. Selja a robusztusabb és a problémátlanabb kettejük

közül. – Add, hogy még életben legyen! – kiáltom, és sírva fakadok. – Mostantól egyformán bánok a gyerekeimmel. Megígérem! – Azután elmormolom az összes zsidó imát, amelyekre még emlékszem...

Pár héttel korábban fogtak el a Fabricsnajában egy emberevőt. A legrosszabb fajtából, egy friss húsrá utazót, aki nem hullákat lopott el, hanem embereket ölt. Két katona rúgta be a lakása ajtaját, és valóságos vágóhíd tárult a szemük elé. A mennyezetről megnyúzott testek lógtak. Az emberevő megpróbált kiugrani az ablakon. A katonák visszarángatták a párkányról a szobába. – Ilyen utolsó mocsokra nem pazarlunk golyót. Azt a németek kapják – mondta állítólag az egyik katona. Az emberevőt a saját heverőjén fojtották meg.

Ismét körülnézek lent az udvaron. – Selja még mindig nem jött vissza – jelentik a gyerekek. S én már ismét az utcán vagyok, a házunk előtt. Átvizslatom a Fabricsnaját meg néhány mellékutcát. A most hadianyagot termelő villanykörtegyár udvaráról kisodor a kapun a munkások műszak után kifelé igyekvő tömege. Vasárnap is dolgoznak. Késő délután van. Sötétség száll le a városra. Tehát mégiscsak el kell mennem a milicistákhoz, noha tudom, hogy az eltűnés bejelentése hiábavaló. Az ismeretlen férfi egy fantom, magasság, kor és arc nélkül. Ha meg akarta ölni Selját, bizonyosan rég megtette már.

Befordulok a sarkon. A milicisták állomáshelye nincs messze. Járókelők mellett imbolygok el; összeütközöm valakivel. Valaki szitkokat szór rám. A szemem sarkából két gyereket látok. Az utca túloldalán, az ellenkező irányba, a Fabricsnaja felé mennek. Ránézek a kislányra. Lehetne akár Selja is. Továbbmegyek, s beletelik pár másodpercebe, amíg fölfogom: valóban Selja az. Odakiáltok. A két gyerek megáll, s miközben feléjük szaladok, zavarukban a földet bámulják a lábuk előtt. De miért húzzák be a nyakukat, és miért emelik föl védekező mozdulattal a karjukat?

– Hol voltatok?! – ennyit sikerül kipréselnem a torkomból. Annyira ki vagyok fulladva, hogy előregörnyedve az oldalamba kell szorítanom a kezemet.

– Csak a színházban – mondja sírós hangon Borjka.

– Hooool?? – kérdem, miközben ismét fölegyenesedem.

Selja átkarolja a lábamat, és büntudatosan néz föl rám. – Ne haragudj – csipogja.

– A házunk előtt egy bácsi mondta, hogy a Bolotnajában egy gyerekdarabot játszanak – meséli félénken Borjka. – Piroska és a gonosz farkas a légoltalmi pincében. Ingyen beengedtek.

A Bolotnaja alig tíz percre van a Fabricsnajától. A blokád alatt is lehet színházba és moziba menni. Még koncertek is vannak.

– Annyira tetszett! – lelkenedik Selja. – A farkasnak kis bajsza volt. Amilyen Hitlernek. Piroska ruháján pedig vörös csillag volt.

– Engedélyt kellett volna kérned! – ripakodom rá magamból kikelve Borjkára. – Nem rabolhatod el csak úgy a lányomat! Hogy képzelted egyáltalán!? – A kis gonosztevő azonban válasz helyett sarkon fordul és elszalad. Én fölemelem a kislányomat, és magamhoz szorítom, ő a nyakam köré fonja aprócska karjait.